

บทที่ 4

บุทรวีธี

ในการทำสงคราม คู่ต่อสู้ทั้งสองฝ่ายต่างหวังที่จะได้ชัยชนะ ฉะนั้นแต่ละฝ่ายจึงต้อง
คิดค้นหาวิธีการเอาชนะศัตรูให้ได้ พระมหากษัตริย์หรือผู้นำต้องมีที่ปรึกษาที่ยาญฉลาด เชี่ยวชาญ
ในการวางแผน ทั้งรุกและรับ อีกทั้งวางขั้นตอนอย่างเหมาะสม ในดิโตปเทศ มีข้อความกล่าวถึง
ที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ไว้ว่า

"ผู้ใด (ที่ปรึกษา) พอเริ่มต้นก็ไม่พิจารณาให้รอบคอบ สันนิษฐานแต่จะให้ พระราชาทำ
การรบ และละทิ้งบ้านเมืองของตน ผู้นั้นเป็นผู้รับใช้ที่เลว และมนตรีที่ไม่ดี"¹

ในการทำสงครามจะให้ได้ชัยชนะศัตรูนั้น สิ่งแรกที่พึงระลึกถึง และเตรียมการคือ
การสร้างบ้อมปราการ ค่าย ภู ประตุ หอรบ ต้องจัดทำอย่างแข็งแรง สามารถต้านทานกำลัง
ของข้าศึกศัตรูที่บุกรุกเข้ามาได้ หากบ้อมค่ายไม่แข็งแรงเพียงพอ ความปราชัยย่อมอยู่แค่เอื้อม

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹Hit.3.6.38:63.

sa kim bhṛtyaḥ sa kiṃ mantri ya ādāveva bhūpatim /
yuddhodyogaṃ svabhūtyagaṃ nirdīsatyavicāritam //

hitopaleś² ไต่กล่าวไว้ว่า

ทหารขมังธนูคนเดียวอยู่ในปราการ ย่อมต่อสู้ได้ตั้งร้อย เมื่อร้อยคนก็สู้ได้ทั้งแสน :
เพราะฉะนั้น ป้อมปราการดีที่ลุด //50// พระราชาผู้ไร้อ้อมปราการในแคว้นแคว้น
ศัตรูผู้ใดเล่าจะไม่ตแกลน พระราชาไร้อ้อมปราการก็หมดที่พึ่ง , เสมือนคนตกจากเรือ
ฉะนั้น //51// ควรสร้างป้อมค่าย มีคูลึก ปราการสูง มีเครื่องยนตกลไก มีน้ำ มีภูเขา
แม่น้ำ ทะเลทราย และป่าเป็นเครื่องอาศัย //52// คุณสมบัติที่ดีของป้อม 7 ประการ
คือ กว้างขวาง เข้าตียากที่สุด มีเรือนเก็บน้ำ ข้าว และฟืน มีทั้งทางเข้าและทางออก
//53//

ในคัมภีร์มมูล่มฤติ มีกล่าวถึงพระราชาที่สร้างเมืองอยู่ในภูมิประเทศเหมาะสม สามารถ
ป้องกันศัตรูได้ดี มีภูเขาเป็นป้อมปราการธรรมชาติที่ดีที่สุด ป้อมปราการ ช่วยพระราชาให้พ้นจาก
ศัตรูได้ ดังมีข้อความว่า

²Hit.3.50; 64.

ekah'satam yodhayati prakārastho dhanurdharah /
'satam satasahasāni tasmād durgam viśisyate //50//
adurgo viṣaye kasya nāreḥ paribhavāspadam /
adurgo' nāśrayo rājā potacyutamanuṣyavat //51//
durgam kuryān mahākhātam uccapṛākārasamyutam /
sayantram sajalam 'sailasarinmaruvanāśrayam //52//
vistīrnatātivaīṣamyam rasadhānyedhmasamgrahaḥ /
praveśaścapasarāśca saptaitā durgasampadaḥ //53//

"...สำหรับป้อมปราการที่เป็นภูเขานั้นมีคุณลุ่มบดที่ตีนานาประการ และดีที่สุดในบรรดาป้อมปราการทั้งหลาย /71/

ศัตรูทั้งหลายย่อมไม่สามารถทำร้ายบรรดาคนที่อาศัยอยู่ในป้อมปราการได้สิ้นใด บรรดาอริก็ย่อมไม่สามารถทำร้ายบรรดาคนที่อาศัยอยู่ในป้อมปราการได้สิ้นใด บรรดาอริก็ย่อมไม่สามารถทำร้ายพระนฤปดีผู้อยู่ในป้อมปราการได้สิ้นนั้น"³ /73/

ยุทธวิธีที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตมีดังนี้คือ นโยบายการรบให้ได้ชัยชนะ การจัดทัพ และอาวุธที่ใช้ในการรบ

นโยบายการรบเพื่อให้ได้รับชัยชนะ

1. การบำรุงขวัญและกำลังใจทหารหาญ ด้วยการให้พราหมณ์ทำพิธีสวดอวยพรให้ได้ชัยชนะ นักขับสามาซบสรรเสริญวีรกรรมของนักรบ พรรณนาถึงการบรรลุสวรรค์ของนักรบผู้กล้าหาญ ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถศาสตร์ ว่า "เขาควรให้พราหมณ์สวดอวยพรเพื่อชัยชนะ และการบรรลุสวรรค์ เขาควรมอบตัวเขาให้อยู่ในความดูแลของพราหมณ์"⁴ "และแม่ทัพควรชี้แจงผลตอบแทนที่ทหารจะได้รับในการทำสงคราม"⁵

³Mn. 7.71,73:242.

esāṃ hi bāhugūnyena giridurgam viśiṣyate //71//
yathā durgāśritānetān na upahimsanti 'satravah /
tathārayo na himsanti nṛpam durgasamāsritam //73//

⁴R.P. Kangle, ed. The Kautilīya Arthashastra 1 (Bombay: University of Bombay, 1969), 10.3.36-37:237.

vijayayuktah svargīyāścāśiṣo vācayet //36//
brāhmaṇobhyas ca ātmānam atisṛjet //37//

⁵Arth. 10.3.45: 237.

2. การสร้างความแตกต่างในหมู่คณะ หรือพันธมิตร โดยใช้ตำแหน่งสำคัญเข้าล่อหรือยุยงให้ละทิ้งผู้นำของตน คัมภีร์อรรถศาสตร์ กล่าวว่า "ให้เขาได้พบกับความสูญเสียและปล่อยให้แตกต่างจากสัมพันธมิตร และหมู่คณะ⁶ เขาควรยุยงนายทหารชั้นผู้ใหญ่ให้สู้หรือละทิ้งผู้นำของเขาเสีย"⁷

ในhitopatekshikกล่าวถึงการยุยงให้เกิดความแตกต่างภายในโดยใช้ตำแหน่งรัชทายาท หรือกษัตริย์ เข้าล่อนี้ว่า "จะหาคำแนะนำอย่างอื่นนอกจากหาทายาทผู้จะก่อความแตกต่างกันในบรรดาศัตรูหาไม่ ฉะนั้นจงพยายามสนับสนุนทายาทแห่งศัตรู / ผูกสัมพันธ์กับยุพราชหรือมุขมนตรีแล้ว จงพยายามสร้างความแตกต่างภายในแดนแห่งศัตรูผู้มีใจ เต็ดเตียวให้เกิดขึ้นจงได้"

3. การเข้าโจมตีเมื่ออยู่ในฐานะได้เปรียบ คือขณะที่มีกำลังสนับสนุนมาก มีกองทัพที่แข็งแกร่ง และอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสม จึงเข้าโจมตี โอกาสที่จะชนะย่อมมีมากกว่า ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ มีใจความสรุปได้ว่า

⁶Arth. 12.2.6,8:248.

⁷Arth. 12.2.24:249.

⁸Hit. 3.8.92-93:68.

dāyādāt aparo mantro nāsti bhēḍakaṛo dviṣām /
tasmāt utthāpayet yatnād dāyādaṃ tasya vidviṣaḥ //92//
samdhāya yuvarājena yadī vā mukhyamantriṇā /
antaḥ prakopānaṃ kāryam abhiyoktuḥ sthirātmanah //93//

เขาควรเข้าโจมตีข้าศึกในโอกาสที่กองทัพข้าศึกบังเกิดความหายนะ หรือเมื่อเขา (ข้าศึก) อยู่ในภูมิภาคที่ไม่เหมาะสม ตัวเขาเองอยู่ในที่ที่เหมาะสม หรือข้าศึกอยู่ในที่ที่เหมาะสม แต่เขาเองมีกำลังสนับสนุนมาก /3/ หรือเขาควรโจมตีข้าศึกในจุดที่กองทัพภฏ หรืออ่อนแอ /10/ หรือด้วยกองทัพที่แข็งแกร่ง แต่ปกปิดว่าอ่อนแอ เขาควรเข้าโจมตีข้าศึกและฆ่าเสีย /17/ หลังจากทำให้เขาตื่นด้วยการโจมตีในเวลา กลางคืน เขาควรฆ่าศัตรูทั้งหลายภายในเวลากลางวัน ในขณะที่ง่วงนอน และ หลับไหล /19/⁹

हितोपदेश¹⁰ ได้กล่าวไว้ว่า

รูป มีลักษณะดังนี้ ย่อมทราบว่าห้าหันได้ง่าย คือ โลก ทราย ชี้เกียด ไร้สัตว์
ขลาดกลัว รวนเร ใจเขลา ตูหมิ่นนักรบ / เมื่อยล้าด้วยเดินทางไกล ถูกห้อมล้อม
ด้วยแม่น้ำ ภูเขา และป่า ตกใจกลัวอัคณิภัยอันร้ายแรง อิดโรยด้วยความหิว และ

⁹ Arth. 10.3.3,10,17,19:235-236.

balavyasānavaskandakālesu paramabhihanyāt, abhūmiṣṭhaṃ vā
svabhūmiṣṭhaḥ, prakṛtipragraho vā svabhūmiṣṭhaṃ //3//

yato vā duṣyaphalgubalaṃ tato' bhihanyāt //10//

phalgubalāṅ acchanna sārabalo vā paravīrān anupraviśya hanyāt //17//

rātrāv avavaskandena jāgarayitvā nidrāklāntan avasuptān vā divā

hanyāt //19//

Hit. 3.9.107-110: 71-72.

lubdhaḥ krūro' laso' satyaḥ pramādī bhīrur asthiraḥ /
mūḍho yodhāvamantā ca sukacchedyo rūpūḥ smṛtaḥ //107//

dīrghavartmapariśrāntaṃ nadyadrivanasamkulam /

ghorāgnibhayasamtrāstaṃ kṣutpipāsāiditam tathā //108//

pramattaṃ bhojanavyagraṃ vyādhidurbhikṣapīḍitaṃ / 109

asamsthitamabhūyiṣṭhaṃ vṛṣṭivātasamakulam //109//

pañkapāmsujalācchannaṃ suvyastaṃ dasyuvidrutaṃ /

evambhūtaṃ mahīpālaḥ parasainyaṃ vighātayet //110//

กระหาย / มิวเมา ชัดสนเสียบงอาหาร ถูกโรคาพาธและความอดอยากบึกคั้น
 คุมกันไม่ติด มีกำลังน้อย เตือดร้อนลำบากด้วยฝนและลม / ชะมุกชะมอมด้วยโคลนตม
 ฝุ่นธุลีและน้ำ อลหม่านอย่างมาก ไร้สาระส่ายเพราะโรครุ้ร้ายรังควาน /

4. การทำลายหญ้า เสียบงอาหาร น้ำ อาวุธ เชื้อเพลิง และดูเชื่อน ป้อมปราการ
 ลิ่งเหล่านี้เป็นของจำเป็นแก่กองทัพเมวกหากขาดเสียบง ทหารจะเก่งกล้าสามารถเพียงใดจะหมด
 กำลังได้อย่างง่ายดาย ฉะนั้นการเดินทัพไปรบจึงต้องระแวงระวังกองเสียบง อาวุธ เชื้อเพลิง
 อย่างเข้มแข็ง เพราะข้าศึกมักมุ่งที่จะโจมตีกองเสียบงคลัง เพื่อตัดกำลัง ดังปรากฏในhitopakeś¹¹
 ว่า "พึงทรงทำลายหญ้ามา อาหาร น้ำ และปืนของศัตรูเสมอไป พึงทำลายที่ขังน้ำ ป้อมปราการ
 เชิงเทียน และดูเชื่อนให้แตกด้วย"

และในคัมภีร์มनुสมฤติ¹² ว่า "เมื่อปิดกั้นข้าศึกแล้วพึงตั้งค่ายหยุดพัก แล้วก่อความ
 ทำความยุ่งยากให้แก่อาณาจักรของเขา (ข้าศึก) และจงทำลายฟางหญ้ามา อาหาร น้ำ และ
 เชื้อเพลิงของเขาด้วย / พระองค์พึงทำลายเชื้อเพลิง กำแพงเมือง ภูเขาเมือง พระองค์พึงโจมตี
 ข้าศึก และสร้างความหวาดกลัวให้พวกเขาในยามวิกาล"

¹¹Hit. 3.7.82:68.

dūṣayet cāśya satatam yavasānno dakendhanam /
 bhindyāc caiva taḍāgāni prākārān parikhās tathā //

¹²Mn. 7.195-196:263.

5. การส่งสายลับหรือจารบุรุษเข้าไปสืบความคิด กำลัง ความบกพร่องของข้าศึก เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินการสงคราม จะส่งไปในรูปใดก็ตาม การได้รู้เขารู้เราจะสามารถวางแผนการป้องกันหรือรุกบได้อย่างเหมาะสม โอกาสชนะย่อมมีมากขึ้นใน ศิโตปเทศ¹³ กล่าวว่

"นอกจากพราก ได้กล่าวว่ ควรส่งผู้สอดแนมไป ณ ที่นั้น จะได้ทราบความคิด กำลัง และความบกพร่องของเขา (ศัตรู) เพราะแท้จริงแล้ว / พระราชาพึงมีจารบุรุษเป็นพระเนตรในการที่จะสืบให้ได้ความว่สิ่งไร ควรทำหรือไม่ควรทำในประเทศของตน และในประเทศอื่น พระราชาใดไม่มีจารบุรุษ ก็เป็นผู้ล้กษมอดโดยแท้ /"

คัมภีร์อรรถคำล้ตร¹⁴ ได้กล่าวถึง สายลับหรือจารบุรุษที่ส่งไปอยู่ใน หมู่ข้าศึก ในสภาพที่ต่างอาชีพและต่างฐานะ ตามความเหมาะสม ว่ "ในบรรดาสายลับที่ปลอมตัว เป็นพ่อค้าในเมืองที่ป้องกันอย่างดีของข้าศึก ปลอมตัวเป็นเจ้าบ้านในหมู่บ้าน ปลอมตัวเป็น คนเลี้ยงวัว และฤชอยู่บริเวณชายแดน ควรส่งข้อความไปยังเจ้าชายเพื่อนบ้าน หัวหน้าชาวป่า ผู้อ้างสิทธิ เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์ของเขา และเจ้าชายที่พลาดตาแห่งว่ "ดินแดนนี้ถูกยึดแล้ว"

¹³Hit. 3.7.33-34:63.

cakravako brūte : deva praṇidhis tāvat prahīyatām /
tatas tad anuṣṭhānaṃ balābalaṃ ca jānīmaḥ / tathā hi //33//
bhavet svapararāṣṭrānām kāryākāryāvalokane /
cāracakṣur mahībhartur yasya nāsty andha eva saḥ //34//

¹⁴Arth. 12.4.1:251.

ye cāsya durgeṣu vaidehakavyañjanāḥ, grāmeṣu gr̥hapatikavyañjanāḥ,
janapadasam̐dhiṣu gorakṣakatāpasavyañjanāḥ, te sāmantāṭavikatāt-
kulīnāparuddhānām paṇyāgarapūrvam preṣayeyuḥ 'ayaṃ deśo hāryaḥ'
iti //1//

และในมหาภาพรามาณะได้กล่าวว่า "ราณะได้ให้ คู่กะ และสำณะ เข้าไป สืบดูจำนวนทหาร และอำนาจของแม่ทัพสิง ฤการสร้างสะพานข้ามทะเล ตลอดจนให้ดูอาวุธของ พระราม พระลักษมณ์ โดยให้ยักษ์ทั้งสองแปลงตัวเป็นลิง"¹⁵

6. การเอาชนะโดยการไขว่ทมนตร์ การทำสงคราม หากผู้ใดมีวิชาคาถาอาคมอยู่ใน ตัวย่อมจะนำออกมาไขว่ เมื่อถึงคราวคับขัน ดังเช่น อินทรชิต ทำให้พระรามพระลักษมณ์งง ใน การต่อสู้ไม่สามารถมองเห็นเขาได้ด้วยอำนาจแห่งเวทมนตร์ อินทรชิตได้ใช้ลูกศรยิงออกไปประจุดล ดังตายาย ตรึง พระราม พระลักษมณ์ไว้ ดังนั้น เหล่าวานรจึงได้เห็นกรบทั้งสอง ผู้เป็นดัง พญาราชสีห์ในหม่มนุษย์ติดอยู่ในตาข่ายลูกศรของยักษ์ที่ดูร้าย ราชบุตรแห่งรากษสได้หันเข้าพึ่ง เวทมนตร์เพื่อจะสับกรบทั้งสอง¹⁶ เพราะไม่สามารถเอาชนะอย่างประจักษ์แจ้งได้

มีข้อความปรากฏในคัมภีร์อรรถคำสตร์ว่า "กลุ่มผู้ยั่งรู้ดินฟ้า และคนอื่น ๆ ควรจะ สร้างความกระตือรือร้นให้เกิดขึ้นในพระคพวกตน โดยเอ่ยอ้างถึงความหยั่งรู้ และการติดต่อสื่อสาร กับเทพเจ้า และทำให้ข้าศึกเกิดความเกรงกลัวในฝ่ายศัตรู"¹⁷

7. การสังหารผู้นำกองทัพของข้าศึก การสังครามหากสามารถลอบเข้าไปทำร้ายหรือ สังหารผู้นำของข้าศึกได้แล้ว จะสามารถเอาชนะได้อย่างง่ายดาย เพราะกองทัพเมื่อขาดผู้นำก็ ย่อมระส่ำระสาย ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถคำสตร์¹⁸ ว่า "ผู้ดูแลหญิงงามเมืองควรจะทำให้ผู้นำ กองทัพ ข้าศึก หลงเล่นหึงสาวที่มีความงามและเยาว์วัย / เมื่อผู้นำ 2 คน หรือมากกว่าหลงไหล หญิงงาม การลอบสังหารจะทำให้พวกเขาขัดใจกันเอง"

¹⁵R. 6.25.4-9:678.

¹⁶R. 6.44.39-41:712.

¹⁷Arth. 10.3.33:237.

¹⁸Arth. 12.2.11-12:248.

วิธีการดังกล่าวข้างต้นนั้นเป็นวิธีการที่ผู้เข้าสู่ประมุขทั้งสองฝ่ายจะกระทำเพื่อให้ได้ชัยชนะ นอกจากจะเข้าประจัญบานกันทั้งตัวต่อตัว หรือกองทัพกับกองทัพแล้วต่างฝ่ายต่างก็พยายามหาวิธีการที่จะทำให้กองทัพของตนพิชิตศึกได้เร็วขึ้น

การลี้ภัย

การจัดทัพเพื่อออกรบเป็นเรื่องสำคัญสำหรับแม่ทัพนายกอง เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบควบคุมดูแลได้สะดวก สามารถสั่งการได้รวดเร็ว จะเคลื่อนย้ายเป็นไปได้อย่างสับไว แก้ไขสถานการณ์ได้อย่างทันท่วงที การจัดขบวนทัพที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต โดยเฉพาะคัมภีร์อรรถศาสตร์มีรายละเอียดมากอันแสดงถึงความรอบรู้หรือประสบการณ์ของผู้แต่งตำราอรรถศาสตร์เป็นอย่างดี ดังนี้

เขาควรให้ทหารเดินเท้า อยู่ในระยะ 1 คัมะ¹⁹ ทหารม้าอยู่ในระยะ 3 คัมะ, รถศึกและช้างอยู่ในระยะ 5 คัมะ / หรือเขาควรจัดให้อยู่ในระยะ 2-3 เท้า / ในระยะดังกล่าวเขาควรให้เป็นที่ของนายขมังธนู, ในระยะ 3 ฤษูล²⁰ ให้เป็นตำแหน่งทหารม้า ในระยะ 5 ฤษูล ให้เป็นตำแหน่งของรถศึก หรือช้าง / หรือขบวนทั้งอาจจะผสมกันจากช้าง รถศึกม้า โดยมีช้างอยู่ตอนท้ายของกองทัพ ม้าอยู่กองหน้ารถศึกอยู่กลาง / ศูนย์กลางช้างหน้ารถศึก และปีกทัพม้า นี้คือขบวนทัพที่มีศูนย์

¹⁹R.P. Kangle, The Kautilīya Arthasāstra, 2: 446.

1 คัมะ เท่ากับ 14 นิ้ว

1 ฤษูล " 5 อรัตนิล

²⁰Monier Monier - Williams, English-Sanskrit Dictionary, p.509,

1294.

1 ฤษูล เท่ากับ 4 หัสตะ

1 หัสตะ " 18 นิ้ว

กลางน้ำ / ทหารเดินเท้าอยู่ที่ปีก ม้าอยู่ที่กระหนาบ ย่างอยู่ตอนหลัง รถศึกอยู่หน้า
หรืออาจตรงข้ามจากที่ตามแต่ขบวนศึก / นี่คือการแยกกองทัพเป็น 2 ข้าง²¹

คัมภีร์อรรถคำลัศร์ นอกจากจะกล่าวถึงองค์ประกอบของกองทัพ ยังได้กล่าวถึงการจัด
ขบวนทัพเป็นรูปต่าง ๆ การจัดขบวนทัพแบบง่าย ๆ ประกอบด้วย ปีกทัพ ตัวทัพ และใจกลางทัพ
ซึ่งการจัดขบวนทัพ จัดเป็นรูป เล่าธง รูปนาค รูปวงกลม และรูปกระจาย²²

ในบรรดาการจัดทัพทั้ง 4 แบบนี้ การจัดทัพแบบกากบาท เรียกว่า การจัดทัพแบบ
เล่าธง / การจัดขบวนทัพที่จัดเป็นลำดับ คือ การจัดขบวนทัพรูปเกล็ดนาค / การจัดทัพที่มุ่งไป
ทุกทิศ เรียกว่า การจัดทัพรูปวงกลม / การจัดทัพแบบแยกเป็นฝ่ายตามที่ตั้ง เรียกว่า จัดทัพรูป
กระจาย /

ตีโตปเทศ ได้กล่าวถึง การจัดขบวนทัพเพื่อไปทำสงครามไว้ใน ดังนี้²³ ไว้ว่า

²¹ Arth. 10.5.3,4,7,31:239-240,

śamāntaraṃ pattim sthāpayet, trisāmāntaramāśvam, pañçasāmāntaraṃ
rathaṃ hastinaṃ vā //3//

dviguṇāntaraṃ triguṇāntaraṃ vā vyūheta //4//

tasmin dhanvanaṃ sthāpayet, tridhanuśyāśvam, pañcadhanuśi rathaṃ
hastinaṃ vā //7//

vyāmiśro vā hastirathāśvānām-cakānteṣu hastinaḥ pārśvayorāśvā rathā
urasye //31//

hastināmurasyaṃ rathānām kakṣāśvāśvānām pakṣāviti madhyabhedī //32//

²² Arth. 10.6.3-7:242.

tatra tiryagyrttirdandah //4//

samastānāmanvāvrttirbhogaḥ //5//

saratām sarvatoṽrttirmaṇḍalah //6//

sthitānām pṛthagānikāvrttirasamhataḥ //7//

²³ Hit. 3.7.70-77:66-67.

แม่ทัพพร้อมด้วยนายกองที่กล้าแข็งต้องยกไปหน้า ส่วนสตรี ท้าวพญา คลังทรัพย์ และทหารที่ด้อยกำลัง ไวกกลางกระบวน / สองปีกเป็นพลม้า สองปีกกระบวนม้า เป็นพลรถ สองปีกขบวนรถเป็นพลช้าง และสองปีกขบวนช้างเป็นพลราบ / เล่นาบตี (แม่ทัพ) ต้องเดินหลังกระบวน คอยปลุกใจไพร่พลรบที่ท้อแท้ พระนฤบดีพร้อมด้วยมนตรีที่ปรึกษา และวีรโยธาห้อมล้อม ทรงบัญชาการทัพ / พึงเดินทัพเข้าไปในภูมิประเทศที่ขรุขระ ที่ราบลุ่มชุ่มด้วยน้ำ หรือที่เป็นภูเขา ด้วยพลช้าง ในที่ราบเรียบ ด้วยพลม้า ในน้ำด้วยพลเรือ ในที่ทุกแห่ง ด้วยพลราบ / การเดินกองทัพช้าง ท่านแสดงว่า ในต้นฤดูฝนเป็นเอก; ฤดูนอกนั้น (แล้ง) สำหรับกองทัพม้า ในเวลาทุกเมื่อ สำหรับกองทหารราบ /

คัมภีร์มनुสมฤติ กล่าวถึงการจัดทัพ ใน²⁴ ว่า "พระองค์ควรจะเดินทัพไปตามหนทางพร้อมด้วยกองทหารที่แยกกระจายทัพแบบเสารัง; หรือแบบหมู่รถศึก หรือแบบกองหมู่ป่า หรือ มกร หรือทัพแบบเข็มหรือไม้ก็ทัพแบบครุฑนาม /

ในมหากาพย์รามายณะ²⁵ มีกล่าวถึงการจัดทัพของพระราม เมื่อจะเข้าตีลงกา "ให้องคต (Angada) ผู้เก่งกล้าและไม่มีใครสามารถเอาชนะได้คุมกองทหารอยู่กลางพร้อมด้วย नीละ (Nila) ให้ทหารสิงหลล้อมอยู่รอบ ๆ / ฤษภะ (Rishabha) ควรจะอยู่ทางปีกขวาของกองทัพ /"

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁴Mn. 7.187:262.

dandavyūhena tanmārga yāyāttu śakatena vā /
varāhamakarābhyām vā sūcyā vā garudena vā //187//

²⁵R. 6.24.14-19:676.

ให้ คันธมาทมะ (Gandhamadana) ผู้ทรหด และมีความกล้าหาญ พลังดั่งช้าง
อยู่ทางปีกซ้าย / เรา (พระราม) จะไปข้างหน้าก่อนพร้อมด้วยพระลักษมณ์ เพื่อ
สำรวจพื้นที่ / และ ชำมพวะ (Jāmbava) , ลูเชณะ (Susena) และเวคทรรคี
(Vegadarśī) ผู้มีความสามารถทั้งสาม ซึ่งเป็นผู้นำของหมี ควรจะป้องกันทหาร
ส่วนกลาง / และกองระวังหลัง ให้อยู่ใต้บังคับบัญชาของ พญาวานร /

มหากาพย์มหาภารตะ ได้กล่าวถึงการจัดทัพของฝ่ายเการพ และปาณฑพ ไว้ว่า
ฝ่ายปาณฑพมีแม่ทัพคือ พระยุธิษฐิระ ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงอโยธยาเป็นผู้บัญชาการรบตลอด 18 วัน
แต่ฝ่ายเการพนั้น ตั้งแต่วันแรกถึงวันที่ 10 ของการรบ มีพระวิฆณะ เป็นผู้บัญชาการรบ หรือแม่ทัพ
ได้มีการเปลี่ยนแปลงการสัครูปทัพอตามความเหมาะสม เช่น จัดแบบวงกลมหรือมณฑล²⁶ แบบครุฑ
แบบมหาสมุทร เมื่อพระวิฆณะถูกศรพระอรชุนจึงมีการเปลี่ยนแม่ทัพเป็นโทณะ ซึ่งได้บัญชาการรบ
จากวันที่ 11 ถึง 15 โทณะได้เปลี่ยนรูปแบบการสัครูปตามเหตุการณ์คือ จัดเป็นรูปจักรพฤษะ
รูปวงกลม เป็นต้น ในวันที่ 15 แห่ง การรบ ฤๅษฏะทรมัน จัดทัพแบบคฤๅณกาฏ ได้ใช้ดาบตัด
ศีรษะโทณะ วันที่ 16 ฝ่ายเการพ จึงต้องเปลี่ยนผู้บัญชาการรบใหม่เป็น กรณะ การสัครูปก็จะ
เปลี่ยนไปเป็นรูปมกร เมื่อกรณะถูกศรคานหิวะ ของพระอรชุน ก็เปลี่ยนแม่ทัพเป็นพระคัลยะ
แห่งแคว้นมัทธ วันที่ 17 เป็นวันที่มีการรบเข้าขั้นตะลุมบอน ทั้งสองฝ่ายสูญเสียกันไปจน
เกือบหมด เมื่อถึงวันที่ 18 สิงหนิกรบฝ่ายปาณฑพ 7 คน และเการพ 3 คน

ส่วนการสัครูปของฝ่ายปาณฑพ เป็นรูปแบบสายฟ้า พระจันทร์ รูปนกอินทรี และ
รูปเสารง²⁷

²⁶ Kisari Mohan Ganguli, tr., The Mahābhārata of Krishna-
Dvaipāyana Vyāsa 5 (New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1982), p.126-127.

²⁷ MBh. p.176-178.

จะเห็นว่าการจัดทัพตั้งที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มีรูปแบบที่เหมือนกัน มีเปลี่ยนแปลงไปตาม เหตุการณ์ และตามความเหมาะสม ผู้บัญชาการรบจะเป็นผู้พิจารณาว่าเมื่อไรควรจะจัดทัพอย่างไร ซึ่งจะสามารถแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ ดังเช่น โทณะ สิ่งจัดทัพเป็นรูปวงกลมให้พระยัทรถ แห่งแคว้นสินธุ อยู่กลาง เพราะพระยัทรถได้ฆ่าพระอภิมันยู โอรสของพระอรชุน พระอรชุนจึง ประกาศที่จะสังหารพระยัทรถให้ได้ในวันรุ่งขึ้น พระยัทรถเกรงกลัวมาก จึงต้องให้อยู่ในที่ แวดล้อมด้วยญาติมิตร

อาวุธที่ใช้ในการรบ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มนุษย์ยุคหินกลาง ในอินเดียรู้จักใช้คันศร และลูกศร ซึ่งเข้าใจว่าคงใช้ในการล่าสัตว์ มีการขุดค้นพบ เครื่องมือเครื่องใช้ที่สกัดจากหิน แล้ววิวัฒนาการ มาเรื่อย ๆ ดังนั้นวรรณคดีสันสกฤต เมื่อกล่าวถึงการต่อสู้ ทำสงครามกันจะพบว่า อาวุธที่ใช้มักจะเป็น ธนู คันศร ลูกศร หอก คทา เป็นต้น ในมหากาพย์มหาภารตะ และรามายณะ มีการใช้อาวุธ เหล่านี้ ในการต่อสู้หรือทำสงครามกัน ชาวอารยันอินเดียเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพ โคเป็นเครื่องแสดง ความมั่งคั่ง และเป็นเครื่องกำหนดมาตรฐานราคาทรัพย์สิน โคเป็นสิ่งมีค่าเพราะคุณประโยชน์ในการ ให้นม เนย อันเป็นอาหารหลัก และให้แรงงานสำหรับไถนา หรือเทียมเกวียน ส่วนม้าใช้สำหรับ เทียมรถ เป็นรถศึก ซึ่งมีลารตี และมีผู้ถือค้ำบึงต่อสู้กันในยามสงคราม ส่วนในยามสงบก็มีการ แข่งรถ ซึ่งเป็นการบันเทิงที่นิยมกัน²⁸

อาวุธที่ใช้ต่อสู้กันในการทำสงครามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต มีดังนี้คือ

ก. คันศร

พระรชุน และพระอินทร์ ใช้คันศรเป็นอาวุธรบกัน ในมหากาพย์รชุนวงศ์ กล่าวว่า "ลูกศรแห่งพระอินทร์ที่มีขนนกยูงติดอยู่นั้น เคยได้ตีมเหสีของหมู่อุตศิราย ได้แทงทะลุหน้าอก

²⁸ Julius Eggeling, tr. The Satapatha-Brāhmana. The Sacred Book of the East, 44 ed. F. Max Müller (Delhi: Motilal Banarsidass, 1972), p.294.

ของโอรสพระเจ้ากิลิปะ และตีมโลหิตมุนษย์ อันเป็นสิ่งที่ไม่เคยลี้มรลู่มาก่อน"²⁹

ในมหากาพย์รามายณะ พระรามรบกับทศกัณฐ์ โดยใช้ศรเป็นอาวุธ³⁰

ในมหากาพย์มหาภารตะ การทำสงครามของเหล่าพี่น้องปาณฑพและเกาฬ ทุกครั้ง จะปรากฏให้เห็นถึงการใช้ ฤษ หรือศร เป็นอาวุธ เช่น เหล่าปาณฑพ และเกาฬ ไปรบกับท้าวทศรบ เพื่อนำท้าวทศรบมาเป็นครูทักษิณาแก่โอรณะ³¹

ข. หอก ค้อน ศภา ฉมวก กระบอง ไม้ตะพด ขวาน

ในมหากาพย์รามายณะ พวกราชสีต่อสู้กับพวกวานรด้วยอาวุธหลายชนิด ดังกล่าวไว้ในยุทธภคภคท์ ว่า พวกราชสีต่อสู้กับวานรด้วยอาวุธหอก ค้อน ศภา ฉมวก กระบอง ไม้ตะพด ตะขอ บ่วงบาศ์ และขวาน³² อาวุธของเหล่าวานรที่ใช้ต่อสู้กับราชสีมี ต้นไม้ หิน³³

²⁹Ragh. 3.54:68.

³⁰R.6.108.14-20:854.

³¹Ganguli, The Mahābhārata....., p.293.

³²R. 6.51.23-24:723.

vividhāyudhahastas ca śulamudnarapāṇayah //23//

gadābhis paṭṭisāis daṇḍais āyasais musalais api //24//

³³R. 6.52.7:724.

śaraniḥ bhinnagātrāste śūlaniḥ bhinnadehinah /

jagrūhuste drumāmstatra śilās ca hariyūthapāh //7//